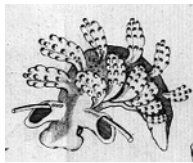

DE ZEENAAKTLAKKEN VAN LEENDERT BOMME - FLORIS BENNEMA

Leendert Bomme, koopman uit Middelburg, was een van de achttiende-eeuwse amateuronderzoekers met belangstelling voor mariene organismen. In zijn buitenplaats Burgvliet bij Oostkapelle onderzocht hij materiaal dat afkomstig was van het nabijgelegen strand. Hij verzamelde voornamelijk hydropoliepen, deed ze in een 'glas met zoutwater' en onderzocht ze onder een microscoop. Zo vond hij onder andere verscheidene naaktslakken die hij in twee publicaties (1769, 1773) uitvoering beschreef. Deze publicaties zijn vooral bekend door de poëtische namen die hij de slakken gaf. Uniek is dat ook zijn ongepubliceerde manuscripten, notities en tekeningen bewaard zijn gebleven. Ze worden in Naturalis bewaard in de zogenoemde Bundel L. Bomme. Bomme's slakken zijn in 1936 op soort gebracht door de malacologe Tera van Benthem Jutting en de zoöloog/historicus Hendrik Engel. Enkele door Bomme beschreven soorten konden zij met zekerheid identificeren, bij andere uitten zij hun twijfel. Na bestudering van Bomme's ongepubliceerde werk wil ik Bomme's soorten nog eens langslopen. Hierbij neem ik Swennen & Dekker (1987) en Van Bragt (2004) als referentiepunten.

GEEN TWIJFEL

Laten we beginnen met de drie slakken waar geen twijfels over bestaan over de soort waartoe ze behoren.

Het *gekuifde of gekroonde Zeeslakje* is de roodgevlekte kroon-slak (*Doto coronata* Gmelin). Gmelin ging zelfs van Bomme's beschrijving uit toen hij de soort zijn Latijnse naam gaf (bron: Rob Dekker). In zijn oorspronkelijke aantekeningen beschreef Bomme de slak als het *kuiftweehoornd en gekraeld* slakje.

Het *hartshoorn-gelijk getakte Zeeslakje* is de boompjesslak (*Dendronotus frondosus*). Bomme's naam lijkt misschien wat mysterieus, maar wordt duidelijk als je beseft dat 'hart' oud-Nederlands is voor hert.

De egelslak (*Acanthodoris pilosa*) heeft zijn Nederlandse naam aan Bomme te danken: in zijn artikel uit 1773 schreef hij over het *eegel-slakje* en over het *eegeltje met eene ster op de stuit*. Eerder beschreef hij de slak in zijn aantekeningen

als een *zonderling slakje* .. met 2 hoornjes dan hebbende op de stuyt of agterste van het lichaam een fraey stargelijk vederbos of plumaadje. Dat dit slakje met een plumeau op zijn stuit een egelslak is, valt af te leiden uit de overeenkomsten tussen zijn artikel en zijn aantekeningen. In beide gevallen beschrijft hij een slak ter grootte en in de vorm van een kauri met een kieuwkrans bestaande uit acht kieuwen. Overigens was de egelslak, zoals Godfried van Moorsel onlangs ontdekte, tien jaar eerder al weergegeven in het werk van Job Baster (1762). Dat Bomme dit onooglijk tekeningetje van een *Zee-Insect* over het hoofd zag, is niet erg verwonderlijk.

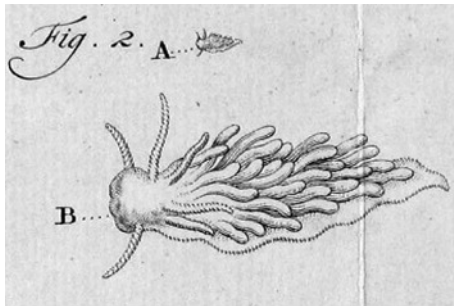

Bij de volgende twee soorten is determinatie een stuk lastiger. Opvallend is dat van Benthem Jutting & Engel (1936) bij hun determinaties van deze soorten de nodige vraagtekens zetten terwijl van Benthem Jutting (1969) ze wel als zeker presenteerde.

GEVEDERDE OF ZACHTGEDOORNDE ZEESLAKJE

Het *gevederde of zachtgedoornde Zeeslakje* is het grootste twijfelgeval. Deze slak is volgens van Benthem Jutting & Engel (1936) misschien en volgens de eerste auteur in 1969 zeker, een gorgelpijp knotslak (*Trinchesia gymnota*, ook wel *Cuthona* of *Catriona gymnota*). Ook Van Bragt (2004) vermoedt dat het om deze soort gaat.

De algemene vorm, de *dikke stompe kop* en het eikapsel in de vorm van een *langwerpig beursje* doen een *Trinchesia* vermoeden. De determinatie klopt ook met het gegeven dat hij de slakken in grote aantallen vond in het zomerseizoen; vooral in de bloei- (mei) en zomermaand (juni). Daarbij meldt Bomme uitdrukkelijk dat de slak afweek van de vlokkige zeeslak zoals Job Baster (1762)

deze getekend had. De voedselkeus van Bomme's slakje roept echter twijfel op. Bomme meldt *zeedraad korallijn* (*Obelia* en *Laomedea* sp.) als *meest gezochte aas*. Bij de gorgelpijp knotslak zou je vondsten op *Tubularia* of *Ectopleura* verwachten. Hoewel hij de *Coralina Tubularia* met de *Inkarnaat-Polyp* regelmatig aangespoeld vond,

Overdruk uit *Zeepaard* 69(2), maart 2009

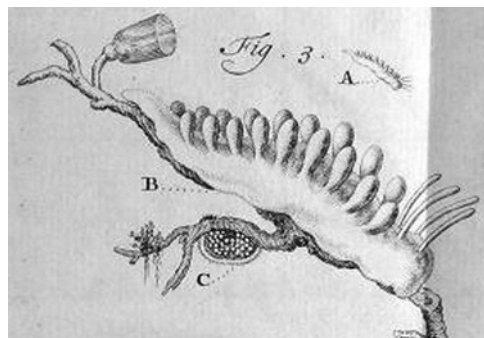
meldt hij deze slak hier niet op. Ook zijn Bomme's slakjes meestal erg bleek voor *Trinchesia gymnota*: grijs-wit. Maar hij vindt ze ook wel bleek-rood met soms rode uiteinden aan de papillen. Bomme nam overigens al wel waar dat de kleur van de papillen veranderde als de slakken ander voedsel tot zich namen.

Al met al is het *gevederde of zachtgedoornde Zeeslakje* niet met zekerheid thuis te brengen. Het vraagteken dat van Benthem Jutting & Engel bij de gorgelpijp knotsslak vermeldde, staat er terecht.

HET GEKNODSTE ZEESLAKJE

Het *geknodste Zeeslakje met vier hoornen*, in Bomme's aantekeningen de *tepelsgewijs of geknodse Zeeslak*, is een stuk beter thuis te brengen. Volgens Van Benthem Jutting & Engel (1936) is het misschien en in Van Benthem Jutting (1969) met zekerheid een slanke knotsslak (*Tergipes tergipes*). Deze determinatie lijkt bij nader inzien geen stand te houden.

In Van Benthem Jutting & Engel (1936) wordt *Tergipes despectus* (nu *T. tergipes*) vermeld: "Waarschijnlijk is ook 'het geknodste zeeslakje met vier hoornen' van Bomme hiermee identiek. De vergrootte figuur van Bomme wekt namelijk door zijn gebrek aan details en den verkeerden, iets knodsvormig geteekenden vorm der tentakels, den indruk, dat ze vervaardigd werd naar zijn kleinere figuur. Vergelijkt men deze twee figuren verder, dan blijkt, dat in de kleine, dus waarschijnlijk oorspronkelijke tekening slechts 9 papillen in totaal geteekend zijn, die bovendien, vooral vooraan, om en om, rechts en links staan. In de vergrootte afbeelding heeft men ze verdubbeld en er 9 p a r van gemaakt, welk aantal hij ook in zijn beschrijving vermeldt. Wanneer men de groote tekening als de juiste beschouwd, is Bomme's dier niet te determineeren, geen enkele der kleinere Aeolidiën heeft vier duidelijke tentakels en 2x9 niet in groepen staande papillen. Indien onze veronderstelling echter juist is, dan zou de overeenstemming met *Tergipes despectus* volkomen zijn."

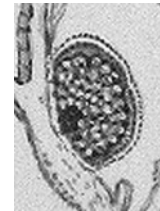
Overdruk uit Zeepaard 69(2), maart 2009

Bovenstaande veronderstelling blijkt niet houdbaar te zijn. In de Bundel van Bomme is de originele tekening van het geknodste zeeslakje terug te vinden. Het blijkt dat op de 'kleine figuur' wel degelijk twee rijen papillen te zien zijn. Daar komt bij dat in Bomme's handgeschreven aantekeningen van 16 juni 1769 staat: *voorts heeft het dier*

op zijn rug twee reyen, yder van zoal zeven tot agt langwerpig, teepel, kwabben of knods gelijke gedaante lichamen, niet altoos in een nette evenredighjd en gelijke gedaante. En even verder vermeldt hij: de rug versiert met twee reyen, yder van 9 knodjes bultig van een graue colleur. In de voortgang van het dier zijn deze knodjes in een gedurige beweging somtijds ook zeer langagtig en in een stompe punt eyndigende.

Het geknodste zeeslakje is dus niet *Tergipes tergipes*. Maar welk algemeen voorkomend slakje dat tot 4 á 5 Linien van een duim (8 á 10 mm) groot kan worden, dan wel? Een slak met twee zulke duidelijke rijen papillen moet wel een knuppelslak (*Eubbranchus* sp.) zijn. Kunnen we ook afleiden welke van de vier in ons land aangetroffen soorten Bomme beschreef? Een duidelijke aanwijzing vormt de *eyerstokjes die als kleyne bolletjes in een slymig vogt als een beurs in gedaante, aan de takjes hangen*. In tekening hiernaast te zien. De vorm doet sterk aan die van de plumpe knuppelslak (*Eubbranchus exiguus*) denken. De plumpe knuppelslak heeft twee rijen papillen op de rug met maximaal 10 in elke rij. *Bultig en soms in een stompe punt eindigende* komt goed overeen met de vorm van de papillen van deze slak. Ook het feit dat Bomme de soort in de maanden mei en juni vond, soms in zeer grote aantallen, vooral op de *Zeedraet* of *Zijde polyp* (*Obelia dicotoma* en *O. longissima*) en ook op de *Inkarnaatpolyp* (*Tubularia* of *Ectopleura*), komt ook overeen met het voorkomen van deze soort.

Al met is het duidelijk dat Bomme's geknodste zeeslakje niet de slanke knotsslak (*Tergipes tergipes*) is en zijn er sterke aanwijzingen dat hij de plumpe knuppelslak (*Eubbranchus exiguus*) voor ogen had.

DANKWOORD

Veel dank ben ik verschuldigd aan Rob Dekker voor zijn commentaar bij de determinatie van de laatstgenoemde soort. Verder wil ik het Zeeuws Museum en Naturalis danken voor het beschikbaar stellen van teksten en illustraties. Illustraties uit Bomme's artikelen en de meeste ongepubliceerde manuscripten en notities uit de bundel van Bomme zijn te vinden via www.coast-sandreefs.net

LITERATUUR

- BENTHEM JUTTING, T. VAN & H. ENGEL, 1936. Opisthobranchia. Fauna van Nederland Aflevering VIII Mollusca (I) B. Gastropoda, Opisthobranchia, Amphineura et Scaphopoda. *Fauna van Nederland* 8: 9-73. Sijthoff, Leiden.
- BENTHEM JUTTING, W.S.S. VAN, 1969. Leendert Bomme 1727-1788 een 18-de eeuwse bioloog te Middelburg. *Arch. Zeeuwsch Gen. Wet.* 1969: 21-35.
- BASTER, J., 1762. *Natuurkundige uitspanningen, deel I.* (169 pag.). Jan Bosch (Eerste katern uit 1759), Haarlem.
- BOMME, L., 1769-1770. *Diverse Waarnemingen in de natuurlijke History.* Ongepubliceerde tekst uit de Bundel Leendert Bomme (31 pag., 14 pl.). Naturalis, Leiden.
- BOMME, L. 1769-1771. *Nadere Waarnemingen over de Zee Polypen.* Ongepubliceerde tekst uit de Bundel Leendert Bomme (68 pag., 14 pl.). Naturalis, Leiden.
- BOMME, L., 1769. Bericht wegens een zonderling zee-insect, gevonden aan eenige zeewieren, gevischt op het strand van het eiland Walcheren. *Verh. Zeeuwsch Gen. der Wetensch.* vol 1: 394-402 (1 pl.).
- BOMME, L., 1773. Bericht aangaande verscheiden zonderlinge zee-insecten gevonden aan de zeewieren, op het strand van 't eiland Walcheren. *Verh. Zeeuwsch Gen. der Wetensch.* vol 3: 283-317 (1 pl.).
- BRAGT, P.H. VAN, 2004. The seaslugs, Sacoglossa and Nudibranchia (Gastropoda, Opisthobranchia), of the Netherlands. *Vita Malacologica* 2: 3-32.
- SWENNEN, C. & R. DEKKER, 1987. De Nederlandse naaktslakken. *Wetensch. Meded. K.N.N.V.* 183 (52 pag.). KNNV, Hoogwoud.

Adres van de schrijver:
 Floris Bennema
 f.p.bennema@xs4all.nl